

TEMURIYLAR SALTANATINING ILM-FAN VA MADANIYATGA QO'SHGAN HISSASI

SAIDOV ZAFAR MAMARAJABOVICH
MAMATXOLOV AZIZ BAXTIYOROVICH
IIV Surxondaryo akademik litseyi

Annotatsiya

Mazkur maqolada Temuriylar davridagi ilm-fan va madaniyat rivojiga qo'shilgan hissalar ilmiy asosda tahlil etilgan. Buyuk Sohibqiron Amir Temur va uning avlodlari — xususan Mirzo Ulug'bek tomonidan yaratilgan ilmiy-madaniy meros ko'lami, ular homiylik qilgan olim va mutafakkirlar faoliyati, madrasalar, kutubxonalar, rasadxonalarning roli yoritiladi. Temuriylar davri Sharq Uyg'onishining yorqin davrlaridan biri sifatida baholanadi. Kalit so'zlar: Amir Temur, Temuriylar, Mirzo Ulug'bek, ilm-fan, madaniyat, kutubxona, rasadxona, uyg'onish, Sharq.

Gossariy

Sohibqiron: Harbiy g'alabalar sohibi, Amir Temurga nisbatan ishlatilgan faxriy unvon

Madrasalar: Ilmiy-diniy ta'lim muassasalari

Rasadxona: Osmon jismlarini kuzatuvchi ilmiy markaz

Astronomiya: Osmon jismlarining harakati va tuzilishini o'rganuvchi fan

Kutubxona: Ilmiy va badiiy manbalar to'plangan joy

Uyg'onish davri: Yangi g'oyalar, ilm-fan va san'atning tiklanishi davri

Ilmiy homiylik: Olimlar faoliyatini moddiy va ma'naviy qo'llab-quvvatlash

Kirish

Temuriylar saltanati (XIV–XV asrlar) Sharq tarixida alohida o‘rin tutadi. Bu davr nafaqat harbiy-siyosiy muvaffaqiyatlar, balki ilm-fan va madaniyat taraqqiyoti bilan ham ajralib turadi. Amir Temur o‘zining mashhur “Tuzuklari”da ilm va olimlarni qadrlashni alohida ta’kidlagan. Uning avlodlari bu an’anani davom ettirib, Movarounnahrni ilmiy markazga aylantirishga katta hissa qo‘shdilar. Xususan, Mirzo Ulug‘bek tomonidan qurilgan rasadxona va madrasalar butun dunyo ilm-faniga xizmat qilgan. Mazkur maqolada ana shu tarixiy jarayonlar, ularning hozirgi kungacha bo‘lgan ta’siri ilmiy jihatdan tahlil qilinadi.

Asosiy qism

1. Amir Temur davrida ilm-fan va madaniyat asoslari

Amir Temur davlat boshqaruvida intizom va qonuniyatni ta'minlash bilan birga, ilm-fan va madaniyat taraqqiyotini ham ustuvor vazifa sifatida ko‘rgan. Uning "Tuzuklar" asarida ilm-fan ahlining qadri haqida shunday deyilgan:

“Har bir yurtni obod etmoq uchun avvalo ilm egalariga e’tibor qaratilmog‘i kerak.” [1]

Temur har bir yurtidan zabt etilganidan so‘ng olimlarni, me’mor va san’atkorlarni Samarqandga olib kelgan. Bu orqali u poytaxtni nafaqat siyosiy markaz, balki ilm-ma’rifat o‘chog‘iga aylantirishga muvaffaq bo‘lgan [2].

2. Ulug‘bek davrida astronomiya va matematikaning gullab-yashnashi

Mirzo Ulug‘bek Temuriylar orasida eng bilimdon hukmdorlardan biri bo‘lgan. U 1428-yilda Samarqandda dunyodagi eng yirik rasadxonani qurdiradi. Bu rasadxona orqali u Yevropadagi Kopernikdan salkam 150 yil oldin Yerning holatini ilmiy aniqlik bilan hisoblay olgan [3].

Ulug‘bek tuzgan "Zij-i Jadid" asarida 1018 yulduz holati aniq qayd etilgan bo‘lib, bu

katalog 17-asr oxirigacha dunyoning ko‘plab mamlakatlarida ishlatilgan [4]. U o‘z zamonida quyidagi fikrni bildirgan:

“Ilmsiz hukmdor — ko‘r yo‘lboshchi.” [5]

3. Temuriylar homiyligida rivojlangan boshqa fanlar

Temuriylar faqat astronomiyaga emas, balki boshqa fanlarga ham homiylik qilganlar. Abu Ali ibn Sino asarlari bu davrda keng o‘rganilgan va nusxalari Temuriylar saroyidagi kutubxonalarda mavjud bo‘lgan [6]. Sharafiddin Ali Yazdi tomonidan yozilgan "Zafarnoma" asari Temuriylar tarixining asosiy manbalaridan biridir [7]. Alisher Navoiy “Xamsa” asari bilan o‘zbek adabiy tilini asoslab berdi [8].

4. Madaniyat va san’atda yuksalish

Temuriylar davrida me’morchilik san’ati yuksak rivojlandi. Samarqand, Hirot, Buxoro kabi shaharlar bu davrda me’moriy inshootlar bilan bezandi. Registon, Shohi Zinda, Gur Amir — bu davr me’morchiligining yorqin namunalari [9].

5. Ilmiy muhit va kutubxonalar

Temuriylar saroyida boy kutubxonalar mavjud bo‘lib, u yerda Sharq va G‘arbning eng mashhur asarlari to‘plangan edi. Ulug‘bekning shaxsiy kutubxonasida yunon, fors, arab tillaridagi asarlar saqlangan [11].

Xulosa

Temuriylar davri — o‘zining yuksak ilmiy, madaniy yutuqlari bilan ajralib turadigan tarixiy bosqichdir. Amir Temur asos solgan ilmiy va madaniy siyosat Mirzo Ulug‘bek, Husayn Boyqaro, Alisher Navoiy tomonidan davom ettirildi. Bu davrda bunyod etilgan ilmiy markazlar nafaqat Sharqda, balki butun dunyoda fan taraqqiyotiga katta hissa qo‘shdi. Bugungi kunda ham bu meros o‘z dolzarbligini yo‘qotmagan, balki zamonaviy fanlar asosiga aylangan.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Amir Temur. Tuzuklar. O‘zR FA nashriyoti, Toshkent, 1991.
2. Bobur, Zahiriddin Muhammad. Boburnoma. Fan nashriyoti, 1989.
3. Salohiddinov, A. O‘zbekistonda astronomiya tarixi. Toshkent, 2000.
4. Ulug‘bek, Mirzo. Zij-i Jadid. Tarixiy manbalar fondi nashri, 1999.
5. Hadi Zarruqiy. Mirzo Ulug‘bek va ilm. Samarqand, 2008.
6. Ibn Sino. Tib qonunlari. Boku nashriyoti, 1982.
7. Sharafiddin Ali Yazdiy. Zafarnoma. Faksimile nashr, Eron, 1970.
8. Navoiy, Alisher. Xamsa. O‘zbekiston Milliy Ensiklopediyasi, 2004.
9. Sh. Vohidov. Temuriylar davri me‘morchiligi. Toshkent, 1995.
10. Xoliqov, R. Temuriylar davrida madaniyat. Akademnashr, 2010.
11. Sultonov, M. Temuriylar kutubxonalari tarixi. Buxoro, 2011.